

**СИРОВИННИЙ РЕСУРС ЯК ОСНОВНИЙ ФАКТОР РОЗВИТКУ
ОЛІЙНО-ЖИРОВОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ**

**RAW MATERIAL RESOURCES AS A MAJOR FACTOR IN THE
DEVELOPMENT OF OIL AND FAT INDUSTRY OF UKRAINE**

Т. А. Дуранова

аспірант, Одеський національний економічний університет

Коротка анотація

У статті зроблено аналітичний огляд поточної ситуації олійно-жирового комплексу України та наведені основні фактори, що впливають на його розвиток. Визначено проблеми забезпечення олійно-жирової галузі сировиною та раціонального використання виробничих переробних потужностей.

The article provides an analytical overview of the fats and oils complex of Ukraine and are the main factors that influence its development. Identified the problems of providing oil and fat industry with raw materials and efficient utilization of processing capacities

Ключові слова: олійно-жировий комплекс, сировинний ресурс, виробничі потужності, фактори розвитку підприємств.

Вступ

Підприємства олійно-жирової промисловості постійно нарощують виробництво продукції, забезпечують потреби внутрішнього ринку й розширюють світову географію експорту. Проте для максимальної реалізації економічних можливостей олійно-жирового комплексу України та зміцнення його позицій на внутрішньому та зовнішньому ринках необхідно вирішити низку проблем, пов'язаних з раціональним нарощуванням сировинних ресурсів та переробного комплексу, підвищенням ефективності його функціонування, вдосконаленням регуляторної політики держави.

Аналіз останніх наукових досліджень

Теоретико-методологічні аспекти розвитку олійно-жирового комплексу, сировинного забезпечення промислового виробництва та взаємовідносин між

виробниками сировини та переробними підприємствами знайшли своє відображення у науковій літературі в працях таких провідних вітчизняних вчених як Куць Т. В., Фаїзов А. В., Жигadlo В. С., Заюкова М. С., Ізюмська О. М., Кириченко В. В., Шипуліна В. О., Майборода В. О., Волощук О. Г., Капшук С. П., Листопад В. та інших.

Постановка завдання

- дослідити сучасний стан та особливості функціонування олійно-жирового комплексу;
- визначити основні тенденції формування сировинних ресурсів галузі.

Результати

Олійно-жирова промисловість України це одна із галузей харчового комплексу, яка складається з взаємопов'язаних виробництв олії, жирів, маргарину, харчового масла та реалізації продукції. В якості вихідної сировини олійно-жирова промисловість використовує насіння олійних культур – соняшнику, сої, рапсу, льону, арахісу, коноплі тощо. В насінні цих культур міститься в середньому 35-40, а в найкращих сортах – понад 50% олії. А в макусі і шпроті більшості з них міститься 30-35 % білкових речовин і до 10% олії, що робить їх концентрованим високоцінним кормом для тварин.

Розвиток світового виробництва олійної продукції, виступає одним з головних факторів впливу на нарощування виробництва олійного насіння та чинником, який стимулює вітчизняних виробників олійних культур формувати ринкову пропозицію на олійно-жирову продукцію.

Олійно-жировий комплекс є однією з найбільших галузей харчової промисловості України, на яку приходить 14 % усієї виробленої продукції. Питома вага соняшnikової олії у виробництві рослинних жирів становить близько 97 %.

На ринку олії працює 32 великих підприємств та майже 1000 невеликих олійниць. Олійно-жирова галузь відрізняється досить високою концентрацією.

На сьогодні налічується близько 17 найбільших виробників рослинної олії, які контролюють близько 80% всього виробництва (рис.2.) [9].

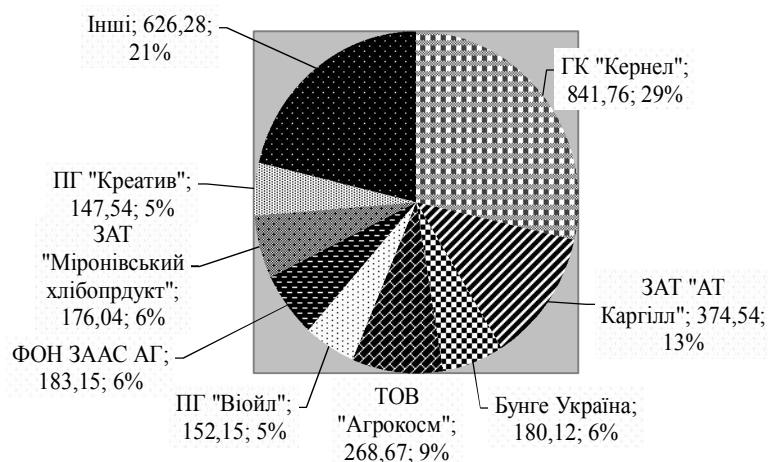

Рис. 1 Найбільші компанії – виробники нерафінованої соняшникової олії в Україні в 2010/11 МР

Ринок олії є доволі конкурентним. На ринку присутні як вітчизняні, так і іноземні гравці, представлені, в основному, дочірніми структурами. Оскільки існує постійний стійкий попит на нерафіновану олію з боку світового ринку та усередині країни, виробники олії конкурують в основному на ринку сировини – насіння соняшника, здебільш в територіальних межах прилеглої зони вирощування соняшника. Як правило, це область розташування виробничих потужностей та області, що примикають до неї [6]. Найвища концентрація галузі спостерігається в Донецькій, Запорізькій, Кіровоградській, Харківській, Дніпропетровській, Херсонської і Одеських областях.

За відносно короткий період олійно-жировий комплекс України значно відновив і збільшив свій виробничий потенціал. Україна є найбільшим виробником соняшникової олії в світі, її частка в світовому виробництві складає 23 %, а частка експорту складає 51 %. Але Україна набула статусу лідера з виробництва нерафінованої соняшникової олії в світі відносно недавно. Для стимулювання зростання виробництва соняшникової олії в Україні було введено експортне мито на насіння соняшнику у розмірі 23 % у 1999 році, із наступним зниженням його до 17 % у 2001 році. У ході переговорів про приєднання до СОТ Україна зобов'язалася скорочувати експортне мито

щорічно на один відсотковий пункт. Поточна ставка податку в 2012 році складає 10 %.

Підприємства комплексу вийшли на рекордні показники з експорту нерафінованої соняшникової олії на протязі 2010/11 МР, який склав 2653,0 тис. тонн, що на 8 тис. тонн більше відносно 2009/10 МР. Основними покупцями нерафінованої соняшникової олії стали Індія (717,31 тис. тонн), Турція (308,55 тис. тонн), Єгипет (212,55 тис. тонн), на частку яких доводиться 50 % загального експортованого із України обсягу.

На сьогоднішній день Україна повністю задовольняє свої потреби в рослинній олії, на внутрішній ринок в 2010/11 МР було поставлено 300,8 тис. тонн олії соняшникової [9]. Річне споживання олії складає близько 15 кг, хоча науково обґрунтована норма складає 13 кг.

Доцільно проаналізувати динаміку виробництва рослинних олій в Україні табл. 1.

Таблиця 1

Виробництво основних рослинних олій в Україні
за 2007-2011, тис. тонн

Показники	Роки					
	2007	2008	2009	2010	2011	В 2011 до 2007 у %
Соняшникова олія	2228,0	1867,0	2796,0	3030,0	3173,8	142,5
Соєва олія	9,5	18,4	38,0	46,4	50,0*	526,3
Ріпакова олія	20,1	32,7	4,7	0,263	0,9*	4,5

*За 2010/11 МР

Аналіз даних табл. 1 підтверджує, що саме завдяки соняшниковій олії сукупне виробництво рослинних олій в Україні стабільно зростає, а виробництво ріпакової та соєвої олії має нестабільну динаміку та незначні обсяги.

В 2011 році виробництво соняшникової олії досягло рекордної позначки та склало 3173 млн. тонн, що 42,5 % більше відносно показника 2007 року.

Соева олія в останні роки має тенденцію до збільшення. Завдяки визнанню української соєвої олії за кордоном, де добре розвинена культура споживання цього продукту. Крім того, неврожай сої, що спостерігався протягом декількох останніх років в Південній Америці (одному з найбільших постачальників сої на зовнішній ринок), зумовив зростання цін на продукцію переробки культури. Тому вітчизняні виробники наростили обсяги випуску соєвої олії і уклали вигідні контракти з імпортерами з Італії, Росії, Греції та Туреччини. Собівартість виробництва соєвої олії майже на 35% нижче, ніж собівартість виробництва соняшникової, в той же час ціна цих продуктів на світовому ринку практично однакова [3]. Так виробництво соєвої олії в 2010/11 МР склало 50 тис. тонн, а експортовано за цей період 43,3 тис. тонн.

Спостерігається тенденція до зниження обсягів виробництва ріпакової олії, так як відсутні дієві заходи з боку держави по максимальному залученню для переробки на вітчизняних підприємствах насіння ріпаку. Так за останні 5 років виробництво ріпакової олії знизилось в 20 разів. Існує стабільний попит на насіння ріпаку з боку країн ЄС для виробництва біодизеля, щорічно з України експортується більше 90% врожаю [9]. Обсяги переробки залишаються незначними.

Оптові оператори-експортери пропонують рівень ціни на насіння ріпаку вищий на 8 % ніж вітчизняні переробні підприємства. Імпортери більше зацікавлені в придбанні саме сировини, а не продуктів переробки, через те, що в країнах ЄС діють нульові ставки імпортних тарифів на насіння ріпаку, а для ріпакової олії вони складають 2,9 -6,4 % [4].

Активний розвиток олійно-жирової галузі вимагає відповідного рівня забезпеченості олійною сировиною.

Виробництво насіння соняшника в Україні щорічно збільшується завдяки його високій ліквідності. Так рентабельність виробництва насіння соняшника у 2011 році склала 57,9 %. Незважаючи на рекордні обсяги виробництва соняшнику вони з року в рік не можуть наздогнати потужності з переробки українських олійноекстракційних заводів, які також щорічно приростають (рис. 2). Протягом останніх років у переробні потужності соняшнику надходить

багато інвестицій. Так потужності по переробці насіння соняшника в 2011 році склали 10,3 млн. тон., що майже в 4 рази перевищують виробничі потужності в 1998 році, коли вони склали всього 2,8 млн. тонн.

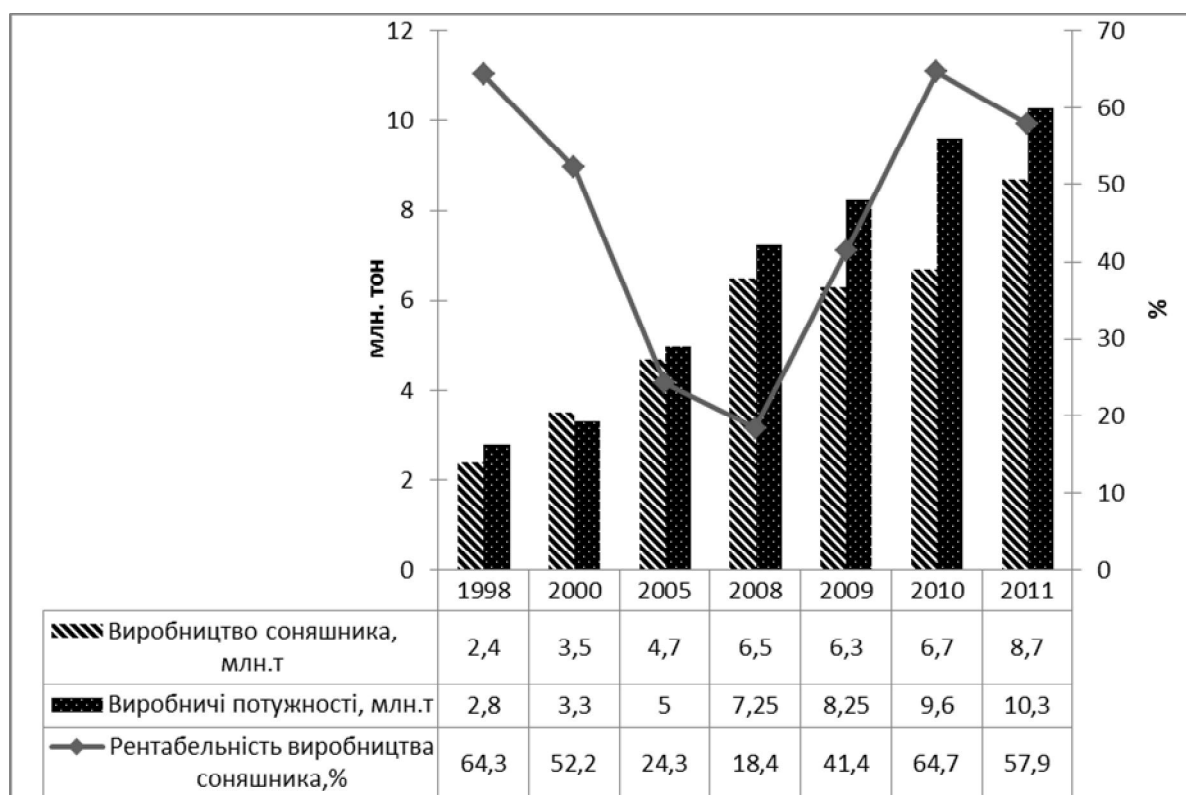

Рис. 2 Виробництво соняшника, виробничі потужності та рентабельність виробництва соняшника

Щоб задовольнити попит на сировинні ресурси та стабілізувати сировинну базу олійно-жирових підприємств необхідно обґрунтовано підійти не тільки до вирощування насіння соняшника, але і максимально використати потенціал інших олійних культур. В таблиці 2 представимо виробництво основних олійних культур в Україні за 2007- 2011 роки [7].

Виробництво основних олійних культур в Україні за 2007-2011 роки*

Показники	Роки					
	2007	2008	2009	2010	2011	В 2011 до 2007 у %
Зібрані площі, тис. га						
Соняшник	3411,4	4279,5	4193,5	4525,8	4739,2	138,9
Соя	583	537,9	622,5	1036,6	1110,3	190,4
Ріпак	799,9	1379,6	1013,7	862,5	832,75	104,1
Валовий збір, тис. тонн						
Соняшник	4174	6526,7	6364	6772	8671	207,7
Соя	722,6	812,8	1043,5	1680,2	2264,4	313,4
Ріпак	1047,4	2872,8	1873,3	1469,7	1437,5	137,2
Урожайність, ц/га						
Соняшник	12,2	15,3	15,2	15,0	18,4	150,8
Соя	12,4	15,1	16,8	16,2	20,4	164,5
Ріпак	13,1	20,8	18,5	17,0	16,5	125,9

*За даними Держкомстату України

Виробництво насіння соняшника в 2011 році склало 8671 тис. тонн, це на 107,7 % більше відносно показника 2007 року. Це відбулося як за рахунок збільшення посівної площі, так і за рахунок збільшення врожайності. Україна в 2011 році досягла рекордної врожайності насіння соняшника за 20 років, вона склала 18,4 ц/га, це на 50,8 % вище відносно показника врожайності 2007 року. Площа посівів соняшника також досягла рекордної позначки і склала 4739,2 тис. га, що на 1327,8 тис. га більше відносно показника 2007 року. Площа посівів соняшника в 1990 році складала всього 1626,3 тис. га, тобто за 20 років посіви насіння соняшника збільшились майже у 3 рази. Науково обгрунтований рівень посівів соняшнику в Україні знаходиться в межах 2000 - 2500 тис. га [1].

Також, слід відмітити, що порушення науково-обгрунтованих оптимальних площ посіву соняшнику і значне перевантаження сівозмін цією культурою призвело до поширення інтенсивності розвитку хвороб і шкідників, зниженню родючості ґрунтів тощо. Тому Кабінетом Міністрів України було прийнято постанову „Про затвердження нормативів оптимального співвідношення культур у сівозмінах в різних природно-сільськогосподарських регіонах” від 11.02.2010 № 164. Згідно з цим

документом періодичність вирощування соняшнику на одному і тому самому полі повинна становити не менше ніж через 7 років.

Слід відмітити, що вітчизняний досвід вирощування гібридів соняшнику в виробничих умовах свідчить про можливість отримання високого валового збору на великих площах з урожайністю 26 – 36 ц/га [1]. Тому, для отримання незмінного валового збору, який може задовольнити потреби переробних підприємств в сировинних ресурсах, можливе тільки за умови підвищення врожайності.

Вирощування рапсу і сої менше виснажує ґрунти, саме тому вони пропонуються Міністерством агрополітики України в якості альтернативи соняшнику.

У 2011 році зріс валовий збір сої який склав 2264,4 тис. тонн, це також відбулось завдяки розширенню посівних площ на 527,3 тис. га та підвищення врожайності сої на 64,5 % в порівнянні з 2007 роком. Урожайність цієї культури, залишається низькою і в середньому становить 16,2 ц/га, тоді як середньосвітова (22 ц/га).

Як вважають вчені, в Україні змінюється ставлення до сої, і в перспективі під цю культуру можуть бути виділено до 4 млн. га. Для України соя є стратегічною культурою. Згідно з розробленою програмою, аграріям доведеться за чотири роки виконати такий же обсяг робіт, як за останнє десятиліття. У перспективі соєю передбачається зайняти 4 млн. га і зібрати в соєвому поясі 8 млн. тон врожаю. Попит на сою, як на високобілковий продукт, є безперечним, враховуючи зростаючу чисельність світового населення та загострення проблеми забезпеченості білками. На цьому тлі Україна має гарні перспективи зміцнити свої позиції як виробника сої й соєвого масла [5].

Відносно ріпаку, то валовий збір ріпаку в 2011 виріс відносно 2007 року на 37,2 %. Слід зазначити, що площа посіву під ріпаком за останні 20 років виросла майже у 10 разів, а виробництво ріпаку виросло на 1307 тис. тонн. Виробництво ріпаку має також екстенсивний характер, урожайність цієї культури в середньому за п'ять років складає 17,2 ц/га, тоді як потенціал

відомих сортів складає 55-60 ц/га. Тому питання підвищення ефективності виробництва ріпаку та й інших олійних культур залишається відкритим.

Проблема нестабільного та непродуктивного виробництва олійного насіння має комплексний характер. Стримуючими факторами розвитку олійно-жирового комплексу України є не тільки незадовільна матеріально-технічна база сільськогосподарських підприємств, через яку, за експертними оцінками, щорічно втрачається до 10-15 % врожаю олійних культур, а й мізерні обсяги загальних інвестицій в сільське господарство, брак висококваліфікованих трудових ресурсів та сприятливих соціально-економічних умов для їх розширеного відтворення [2].

Висновки

Таким чином, на фоні високих темпів розвитку олійно-жирової промисловості України спостерігається надлишок виробничих потужностей та нестача сировини. Тому для завантаження надлишкових переробних потужностей потрібно використовувати інші олійні культури, адже багатьма олійно-екстракційними заводами технологічно передбачено переробка насіння сої і ріпаку. Необхідно враховувати кліматичні та організаційно-економічні умови, забезпечувати належне підвищення врожайності та застосовувати інтенсивні технології вирощування олійної сировини. Необхідна зважена регуляторна політика держави щодо експортного мита на ріпак, це б дало змогу уникнути підприємствам олійно-жирового комплексу недозавантаження переробних потужностей.

Література

1. Виробництво соняшнику в Україні: стан і перспективи / [В. В. Кириченко, В. П. Коломацька, К. М. Макляк, В. І. Сивенко] // Вісник ЦНЗ АПВ Харківської області. – 2010. - № 7. – с. 281 – 287.
2. Жигadlo В.С., Сікачина О.В. Виробництво зернових та олійних культур в Україні: проблеми та перспективи в умовах світової продовольчої кризи / За ред. Володимира Артюшина. — К.: Аналітично-дорадчий центр Блакитної стрічки ПРООН, 2008. — 44 с.

3. Исакова Д. Соевый подъём / Д. Исакова // Инвестгазета. – 20 - 26.12.2010. – С. 29.
4. Куць Т. В. Особливості формування цін на ринку олійних культур [Електронний ресурс] / Т. В. Куць // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. – 2011. – Вип. 168. - ч. 2. - Режим доступу: www.nbuu.gov.ua/portal/soc_gum/...2/zmist.html
5. Новый сезон – 2011/12: начало и прогнозы // Масложировой комплекс № 4. – 2011. – С. 23 – 26.
6. Оцінка впливу скасування експортного мита на насіння соняшнику на економіку України [Електронний ресурс] / [Х. Штрубенхоф, А. Ліссітса, В. Лапа, С.Кандул] // Асоціація «Український клуб аграрного бізнесу». - 2010. - Режим доступу: http://agribusiness.kiev.ua/img/zstored/files/Report_UKR.pdf
7. «Рослинництво України» Статистичний збірник за 2011 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
8. Фаїзов А. В. Олієжировий комплекс: проблеми і фактори розвитку [Електронний ресурс] / А. В. Фаїзов // АгроІнком. – 2011. - № 10-12. - Режим доступу: www.nbuu.gov.ua/portal/chem_biol/agroin/2011_10.../FAYIZOV.pdf
9. Экономические показатели работы предприятий масложирового комплекса Украины в 2010/11 МГ // Масложировой комплекс. – 2011. – № 4. - С. 14 - 17.

